

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.62:336.64:339.72

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.31-17>

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ КЛАСТЕРІВ

THE MECHANISM OF FINANCIAL AND ECONOMIC SUPPORT OF FINANCIAL CLUSTERS FUNCTIONING

Зарічна Н.З.
кандидат економічних наук

Zarichna Nadiia
Candidate of Economic Sciences

Формування фінансових кластерів є необхідною умовою для трансформації та вдосконалення національного фінансового ринку. Проте відсутність дієвого механізму фінансово-економічного забезпечення процесу створення та функціонування мережових фінансових структур унеможлиблює їх формування та потребує наукового обґрунтування. У статті розглянуто етапи процесу формування та розвитку кластерів, виділено основні фінансово-економічні чинники, які зумовлюють формування фінансових мережових об'єднань, а саме: формування стабільної та ефективної системи бізнес-процесів; світові фінансові кризи; інвестиційна неспроможність; податкове навантаження; глобалізація економік; залучення додаткових фінансових ресурсів; економіка знань; конкурентоспроможність; конкуренція; фінансові механізми. Розроблено механізм фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів, який складається з чотирьох блоків: фінансово-кредитного забезпечення, організаційно-правового забезпечення, підсистеми регулювання та контролю. Визначено джерела формування фінансового капіталу об'єднань: власні, позикові, залучені; досліджено форми кредитування учасників фінансового кластера.

Ключові слова: механізм фінансово-економічного забезпечення, фінансовий кластер, фінансовий капітал кластера, фінансовий ринок, фінансова система.

Формирование финансовых кластеров является необходимым условием для трансформации и развития национального финансового рынка. Однако отсутствие действенного механизма финансово-экономического обеспечения процесса создания и функционирования сетевых финансовых структур делает невозможным их формирование и требует научного обоснования. В статье рассмотрены этапы процесса формирования и развития кластеров, выделены основные финансовые экономические факторы, которые обуславливают формирование финансовых сетевых объединений, а именно: формирование стабильной и эффективной системы бизнес-процессов; мировые финансовые кризисы; инвестиционная несостоятельность; налоговая нагрузка; глобализация экономик; привлечение дополнительных финансовых ресурсов; экономика знаний; конкурентоспособность; конкуренция; финансовые механизмы. Разработан механизм финансово-экономического обеспечения функционирования финансовых кластеров, который состоит из четырех блоков: финансово-кредитного обеспечения, организационно-правового обеспечения, подсистемы регулирования и контроля. Определены источники формирования финансового капитала объединений: собственные, заемные, привлеченные; исследованы формы кредитования участников финансового кластера.

Ключевые слова: механизм финансово-экономического обеспечения, финансовый кластер, финансовый капитал кластера, финансовый рынок, финансовая система.

In the terms of modern economic restructuring, a lot of countries around the world have followed the path of creating and developing financial clusters through the implementation of regional or national development programs, accumulating and directing financial flows to long-term sectors. The formation of financial clusters is a necessary condition for the transformation and improvement of the national financial market; increasing its competitiveness at the global level, diversifying financial and credit services and improving their quality. However, the lack of an effective mechanism for financial and economic support of the process of creation and functioning of network financial structures makes their formation impossible and requires scientific substantiation. The article considers the stages of the process of

formation and development of clusters, highlights the main financial and economic factors that determine the formation of financial network associations, namely: the formation of a stable and efficient system of business processes; global financial crises; investment insolvency; tax burden; globalization of economies; attraction of additional financial resources; knowledge economy; competitiveness; competition; financial mechanisms. The theoretical foundations of the mechanism of financial and economic support of financial clusters formation are elaborated considering the current trends in the financial sector of the economy which consists of four blocks is developed: financial and credit maintenance, organizational and legal maintenance, subsystems of regulation and control. Simultaneous operation of the above-mentioned blocks is designed to obtain and to ensure effective functioning of the financial cluster profit in the interests of all members of the association. It was found that for the sustainable and dynamic development of financial clusters a control system is necessary, which will allow to make operational management decisions in order to increase the efficiency and financial support of the clusters. The sources of formation of financial capital of associations are determined: own, loan, involved; forms of crediting participants of financial cluster are investigated.

Key words: mechanism of financial and economic support, financial cluster, financial capital of the cluster, financial market, financial system.

Постановка проблеми. Трансформаційні зрушення в економіці України диктують необхідність розроблення ефективної концепції державної фінансової політики, мета якої – забезпечити збалансоване фінансування процесів економічного зростання країни. Ключовою проблемою, яка загострилася в Україні протягом останніх років, є зростання диспропорцій у соціально-економічному розвитку територій через низьку економічну активність суб'єктів господарювання та їх незбалансоване фінансове забезпечення. Це насамперед зумовлює потребу у формуванні на територіальному рівні гнучких фінансово-економічних об'єднань – фінансових кластерів, спроможних розв'язувати локальні проблеми та сприяти розвитку економіки у цілому. Процес становлення фінансових об'єднань кластерного типу потребує відповідного фінансово-економічного забезпечення, а саме поєднання фінансового капіталу суб'єктів господарювання різних форм власності, секторів економіки та напрямів діяльності. Необхідного висвітлення потребують питання формування фінансових кластерів, а саме основних стимулюючих фінансово-економічних чинників, які спонукають фінансово-кредитні інститути, органи влади, представників громади та бізнесу до мережевої взаємодії, а також механізму і джерел фінансування їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань економічної природи, фінансово-економічних засад формування й функціонування фінансових кластерів присвячено чимало наукових праць з урахуванням комплексності цієї проблеми. Питання загальної теорії кластерів, окремі фінансові аспекти їх формування та фінансово-економічного забезпечення висвітлено у працях вітчизняних науковців А. Балян, І. Бакушевич, І. Брижань, З. Варналія, М. Войнаренка, П. Геєця, В. Дубницького, В. Забродського, С. Соколенка, І. Ткачук, В. Чевганової та ін. Серед зарубіжних учених найвагомішим є доробок О. Жданової, Ю. Костюк, А. Маршала, М. Портера, Ф. Сфозі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас існує потреба в поглибленні теоретичних засад фінансово-еко-

номічного забезпечення створення та функціонування фінансових кластерів, джерел фінансування їхнього розвитку. Актуальність цих проблем зумовила вибір теми дослідження та його мету.

Постановка завдання. Мета дослідження – обґрунтування теоретичних засад формування фінансових кластерів та механізму їх фінансово-економічного забезпечення. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

– виділити етапи процесу створення та розвитку кластерів, а також основні фінансово-економічні чинники, які зумовлюють формування фінансових мережевих об'єднань;

– розробити механізм фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів; визначити джерела формування фінансового капіталу об'єднань.

Об'єктом дослідження є процес створення і функціонування фінансових кластерів. Предметом дослідження – механізм формування та фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Упровадження кластерного підходу у світі вважається основним способом підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки як на національному, так і на міжнародному рівні. Інтеграція України в глобальну фінансову та економічну систему потребує структурних зрушень та конструктивних рішень у фінансовій системі й економічному розвитку країни. Процес формування сучасних кластерних структур є довготривалим, проте необхідним, оскільки вони спроможні забезпечити розвиток економіки, фінансових ринків, пришвидшити трансформаційні процеси в країні та сприяти економічному зростанню держави у цілому. Один із варіантів модернізації вітчизняної фінансової системи – формування фінансових кластерів, проте й вони як новий вид фінансового посередництва потребують не лише відповідного економічного та фінансового середовища, а й інституційного. Зокрема, В. Пилипів та Л. Тичковська [1, с. 72–80] наголошують, що для досягнення цілей сталого розвитку необхідне інституційне середовище,

яке б підтримувало різноманітні стратегії відтворення суб'єктів фінансово-економічної системи і сприяло справедливому їх доступу як до ресурсів, так і до конкурентних ринків.

Формування фінансових кластерів безпосередньо пов'язане з детермінантами національної конкурентоспроможності й є проявом їх системності. Одна конкурентоспроможна галузь на міжнародному ринку може створювати навколо себе низку суміжних галузей, забезпечуючи доступ економічних суб'єктів до кваліфікованого персоналу, ресурсів, інновацій шляхом використання налагоджених мережевих зв'язків або ж формування нових об'єднань. При цьому кластерна форма організації на основі мережі стійких зв'язків між усіма членами кластера є особливою формою ефективної трансформації знань в інновації, а інновації – у конкурентні переваги. Кластеризацію в сучасній світовій економіці фахівці багатьох країн розглядають як елемент сталого економічного зростання та способу підвищення конкурентоспроможності. Кластери виконують роль «точок зростання», які здатні сформувати фундамент для динамічного економічного розвитку країни.

Процес створення та розвитку кластерів на певній території потребує глибоких досліджень кон'юнктури ринку, фінансового та ресурсного потенціалу, аналізу діяльності економічних суб'єктів, рівня освіченості населення, інфраструктурного забезпечення. Питаннями формування кластерів, їх життєвого циклу займаються багато вітчизняних та іноземних науковців, проте вони ґрунтуються здебільшого на концепції виникнення та еволюції кластерів, що запропонували автори посібника з кластерного розвитку, згідно з яким процес формування та розвитку кластерів охоплює шість етапів:

1. Формування кластера може бути зумовлене історичними обставинами, такими як інтенсифікація ресурсів (фінансових, природних, трудових, виробничих); високий рівень знань у науково-дослідних організаціях; географічна концентрація фірм, установ, а також клієнтів; розташування підприємств, компаній, що продукують інновації в технологіях, котрі стимулюють зростання інших суб'єктів підприємництва. На першому етапі кластерного розвитку часто створюються нові фірми, що веде до географічної концентрації компаній.

2. Тільки-но фірми агломеруються, вони починають отримувати додаткові вигоди від мережевої взаємодії, зумовленої зовнішніми чинниками, й акумулюють її. Першим зовнішнім економічним чинником є створення групи спеціалізованих інфраструктурних установ, які часто утворюються після вертикальної дезінтеграції компаній та створення спеціалізованого ринку праці.

3. Формування нових організацій (установ), що надають послуги кільком фірмам у зростаючому кластері (науково-дослідні інститути, бізнес-асоціації, бізнес-інкубатори).

4. Розвиток кластера і виникнення нових організацій (установ) збільшують привабливість

мережі для економічних суб'єктів країни й формують бренд території, що сприяє збільшенню кількості членів кластера та їхніх клієнтів.

5. Формування тісних відносин між учасниками мережі сприяє безкоштовному обміну інформацією, знаннями, досвідом. Таким чином, зрілі кластери можуть налагодити спеціальні, локалізовані зв'язки між особами та організаціями, які координуються щоденною співпрацею за умови сусідства.

6. Кластер може бути успішним десятки років або ж стати частиною нового мережевого об'єднання. Багато кластерів раніше чи пізніше потрапляють у стадію занепаду через те, що бізнес-поведінка у технологічному, інституціональному, соціальному та/або культурному аспектах стає більш внутрішньоорієнтованою [2, с. 19–25].

Досліджуючи основи формування кластерів у комплексі, С. Соколенко наголошує, що «багато держав і регіонів провели аналіз своїх економік із погляду умов створення кластерів» [3, с. 160]. Проте важливу роль вітчизняні й зарубіжні фахівці відводять людському факторові як головному ресурсу, органам влади та самоврядуванню.

На основі проведених досліджень дозволимо собі виділити основні стимулюючі фінансово-економічні чинники, які спонукають фінансово-кредитні інститути, органи влади, представників громади та бізнесу до мережевої взаємодії на мікрорегіональному, національному та міжнародному рівнях:

– формування стабільної та ефективною системи бізнес-процесів. В умовах мінливості ринкової кон'юнктури сучасні фінустанови прагнуть підвищити результативність та ефективність основних і обслуговуваних процесів, отримати прибуток у довготерміновій перспективі через перетворення або вдосконалення діяльності структури, а це можливо за рахунок об'єднання з установами-конкурентами в організаційну структуру (не поглинаючи її), яке не спричинятиме негативних наслідків, а, навпаки, забезпечуватиме додаткові переваги від спільної взаємодії;

– світові фінансові кризи. Фінансово-кредитні інститути та інші потенційні учасники фінансових кластерів об'єднуються у формування з метою забезпечення фінансової стійкості, економічної стабільності й рентабельності на умовах диверсифікації кредитних та інвестиційних ризиків;

– інвестиційна неспроможність. Недостатність оборотних коштів та потреба в додатковому фінансуванні спонукають банки, інвестиційні фонди, фінансові компанії до об'єднання і формування нового виду фінансового посередництва – фінансових кластерів;

– податкове навантаження – прагнення до оптимізації платежів;

– глобалізація економік. У зв'язку з поживленням інтеграційних процесів на глобальному фінансовому ринку більшість фінустанов прагне розширити горизонти своєї діяльності, встановлюючи довготривалі партнерські стосунки з пропорційним розподілом обов'язків та ризиків під

час міжнародної фінансової діяльності. Саме в основі мережевої форми взаємодії лежить співпраця учасників – партнерів із різних країн і сфер діяльності, що надає можливість отримати додаткові переваги та інтегрувати в міжнародне фінансове й економічне середовище;

– залучення додаткових фінансових ресурсів. В умовах проблемності залучення фінансово-кредитних ресурсів фінансовими установами фінансовим кластерам значно легше і вигідніше залучати й акумулювати тимчасово вільні кошти за рахунок авторитетності та тісної співпраці з міжнародними фінансовими й кредитними установами. Також до цього на пряму варто віднести підвищення рівня ділової етики, яка ґрунтується на взаємній довірі та відповідальності для організації партнерського співробітництва;

– економіка знань. У результаті зростання ролі інформаційних технологій у фінансовій сфері перед суб'єктами фінансового ринку виникає потреба в обміні досвідом і знаннями, що сприяє формуванню глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію всіх учасників, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів/послуг і, як результат, допомагає розробляти та реалізовувати конкурентоспроможні інтегровані фінансові продукти;

– конкурентоспроможність. За рахунок тісної мережевої взаємодії та обміну досвідом з іноземними фінансовими компаніями учасники фінансового кластера мають набагато більше можливостей використовувати діючі та розробляти власні інноваційні фінансові продукти й послуги, яких потребує сучасне економічне середовище. Завдяки використанню інноваційних технологій кредитування та фінансування підвищується конкурентоспроможність не лише учасників об'єднання та мережі загалом, а й національного фінансового ринку;

– конкуренція – отримання синергетичного ефекту в результаті кластерної взаємодії, підвищення конкурентних позицій на ринку фінансових послуг;

– фінансові механізми – формування спільних форм і методів створення, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів з метою задоволення потреб та інтересів як кожного члена мережі, так і фінансового кластера у цілому [4, с. 212–216].

Щоб гарантувати ефективне функціонування фінансових кластерів у сучасних ринкових умовах, необхідно використовувати системний підхід, який передбачає формування механізму управління їхньою діяльністю. Системний підхід до формування механізму фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів передбачає врахування всіх умов їхньої діяльності, а механізм повинен мати чітко окреслені елементи, схему їх дій і взаємодії (рис. 1).

Одним з основних складових елементів механізму фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів є сукупність підсистем, до яких відносимо: фінансово-кредитне

й організаційно-правове забезпечення та регулювання, а також підсистему контролю, які приводять у дію через сукупність взаємопов'язаних фінансово-економічних та організаційних методів, інструментів і важелів, що впливають на процес функціонування фінансових кластерів.

Механізм фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів розглядають як інструмент управління сукупністю елементів та способів їх організаційної, економічної, фінансової і правової підтримки з урахуванням особливостей мережевої взаємодії.

Під час формування механізму й інструментів фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів на міжрегіональному чи національному рівні обґрунтовують заходи щодо:

1. Фінансово-кредитного забезпечення – формування фінансових джерел для ефективного забезпечення функціонування об'єднання, підвищення фінансової спроможності та фінансового потенціалу території/країни до рівня, достатнього для ефективного функціонування мережі, шляхом об'єднання на договірних засадах фінансових ресурсів фінансово-кредитних структур, суб'єктів підприємництва й органів виконавчої влади в рамках державно-приватного партнерства, а також громадських ресурсів, коштів міжнародних фінансово-кредитних організацій, внутрішніх та зовнішніх інвестицій для реалізації стратегічних цілей кластера і його динамічного розвитку.

2. Організаційно-правового забезпечення – налагодження ефективної взаємодії між учасниками кластера з урахуванням інтересів кожного члена мережі стосовно розроблення та реалізації спільного плану дій (наприклад, Стратегії розвитку фінансового кластера) щодо забезпечення функціонування об'єднання; внесення змін до існуючих або розроблення нових нормативно-правових актів, програм розвитку ринків фінансових послуг із метою підтримки функціонування і забезпечення ефективного розвитку фінансових кластерів.

Функції контролю в механізмі фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів полягають у регулярному зборі й аналізі ключових індикаторів діяльності об'єднання з метою визначення відповідності досягнутих результатів запланованим, виявлення відхилень, попередження небажаних наслідків, визначення перспективних напрямів діяльності та механізмів їх реалізації. Головним завданням контролю є забезпечення своєчасного і регулярного зв'язку між керівництвом кластера та його учасниками з метою забезпечення функціонування фінансового кластера й підвищення ефективності управління об'єднанням.

Узагальнюючи викладене, можна вважати механізм фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів синтезом організаційних, економічних та фінансових інструментів, які, взаємодіючи між собою, створюють сприятливі умови для ефективно

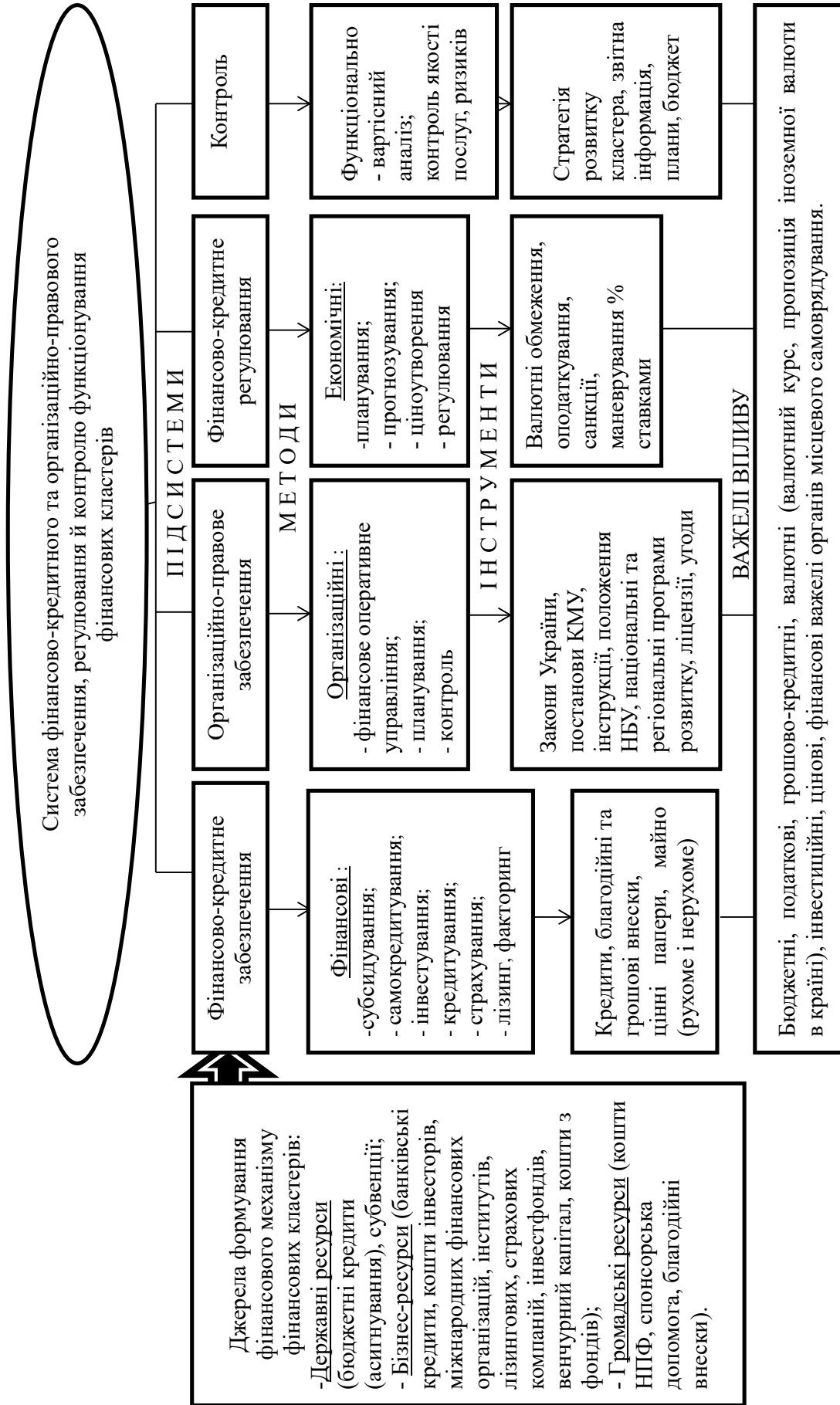

Рис. 1. Механізм фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів

Джерело: розробка автора

діяльності та подальшого розвитку об'єднання загалом і кожного учасника кластера зокрема.

У контексті проведеного дослідження механізму фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів, на нашу думку, необхідно приділити увагу визначенню джерел формування фінансового капіталу об'єднань. В умовах мережевої взаємодії фінансовий капітал формують:

– власні джерела (кошти учасників кластера, пайові внески, прибуток, внутрішні запозичення, кошти статутного й амортизаційного фондів);

– позикові кошти (банківські позики, кредиторська заборгованість, лізингові угоди та ін.);

– залучені кошти (субвенції, державне інвестування, кошти міжнародних фондів/програм розвитку, регіональних організацій, венчурний капітал, громадські ресурси – кошти недержавних пенсійних фондів, спонсорська допомога, добровільні внески).

В інтегрованих структурах кластерного типу поширеною формою кредитування є взаємне кредитування, що передбачає фінансування операції/проєкту одного з учасників об'єднання з кредитів, наданих іншими учасниками кластеру. Таке джерело формування фінансового капіталу інтегрованого об'єднання виступає ефективним інструментом оперативного фінансування членів кластера

з метою розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів структури [5]. З огляду на це, фінансовий капітал фінансового кластера слід розглядати як єдину систему, яка складається з окремих підсистем, що являють собою частину фінансового капіталу окремих учасників кластера, виділеного ними на добровільних (договірних) засадах для виконання певних завдань або ж досягнення спільних цілей, реалізації проєктів учасників кластера [6].

Висновки. За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що формування фінансових кластерів зумовлюють такі фінансово-економічні чинники: формування стабільної та ефективної системи бізнес-процесів; світові фінансові кризи; інвестиційна неспроможність; податкове навантаження; глобалізація економік; залучення додаткових фінансових ресурсів; економіка знань; конкурентоспроможність; конкуренція; фінансові механізми. Розроблено механізм фінансово-економічного забезпечення функціонування фінансових кластерів, який ґрунтується на чотирьох підсистемах (фінансово-кредитного забезпечення, організаційно-правового забезпечення, підсистеми регулювання та контролю), одночасна дія яких покликана отримати достатній для забезпечення та ефективного функціонування мережевої структури прибуток у рамках дотримання інтересів усіх учасників фінансового об'єднання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пилипів В.В., Тичковська Л.П. Фінансовий механізм управління сталим розвитком територіальних економічних систем. *Регіональна економіка*. 2013. № 2(68). С. 72–80.
2. Посібник з кластерного розвитку. У рамках проєкту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group / Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). Київ, 2006. 38 с.
3. Соколенко С. Кластери в глобальній економіці. Київ : Логос, 2004. 848 с.
4. Зарична Н.З. Сущность и экономические факторы формирования финансовых кластеров. *Моделирование в управлении организационно-экономическими системами*. Пермь : Пермский филиал ИЭ УрО РАН, 2013. С. 212–216.
5. Козенкова Т. Организация логистического управления финансовыми потоками в холдинговых структурах. *Риск: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция*. 2013. № 1. С. 19–25.
6. Буснюк С.В. Фінансовий капітал кластерів: особливості формування та використання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2015. С. 8.

REFERENCES:

1. Pylypiv V.V., Tychkovska L.P. (2013) Finansovyy mekhanizm upravlyniya stalym rozvytkom terytorialnyh ekonomichnyh system [The financial mechanism for managing the sustainable development of territorial economic systems]. *Journal of Regional Economics*, no. 2, pp. 72–80.
2. Derzhavnyy komitet Ukrayiny z regulyatornoyi polityky ta pidpryyemnytstva (2006) Posibnyk z klasternogo rozvytku. V ramkakh proektu YES "Poslугy pidtrymky MSP v priorytetnykh regionakh" [Handbook of cluster development. Within the framework of the EU project "SME support services in priority regions"]. EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group.
3. Sokolenko S. (2004) Klasteriy v globalniy ekonomitsi [Clusters in the global economy]. Kyiv: Logos. (in Ukrainian)
4. Zarichna N. (2013) Sushchnost i ekonomicheskiye faktory formirovaniya finansovykh klasterov [The essence and economic factors of the formation of financial clusters]. Proceedings of the *Modelirovaniye v upravlenii organizatsionno-ekonomichiskimi sistemami*. Perm, pp. 212–216.
5. Kozenkova T. (2013) Organizatsiya logisticheskogo upravleniya finansovymi potokami v holdingovykh strukturakh [Organization of logistic management of financial flows in holding structures]. Proceedings of the *Risk: resursy, informatsiya, snabzheniya, konkurenciya*, no. 1, pp. 19–25.
6. Busnyuk S.V. (2015) Finansovyy kapital klasteriv: osoblyvosti formuvannya ta vykorystannya [Clusters' Financial capital: particularities of formation and usage]. (PhD Thesis), Lviv: Ivan Franko University of Lviv.